

Interdyscyplinarna, międzynarodowa konferencja *Schlachtfeld und Massengrab – Spektren interdisziplinärer Auswertung von Orten der Gewalt*,
21-24 listopada 2011 r., Brandenburg nad Havelą

Niezwykle ważnym wydarzeniem dla bronioznawców oraz uczonych zajmujących się archeologią miejsc konfliktów była konferencja *Schlachtfeld und Massengrab – Spektren interdisziplinärer Auswertung von Orten der Gewalt*, która odbyła się w dniach 21-24 listopada 2011 r. w Archäologischen Landesmuseum, w Brandenburgu nad Havelą. Inspiracją do organizacji tego spotkania były badania masowej mogiły 88 żołnierzy poległych w bitwie pod Wittstock nad rzeką Doszą w 1636 r., jednym z najważniejszych starć zbrojnych z czasów wojny trzydziestoletniej. Odkrycia dokonano w 2007 r. podczas eksploatacji pokładów żwiru w miejscu tego historycznego wydarzenia. Do analizy źródeł pozyskanych z grobu oraz zebranych podczas badań powierzchniowych pola bitwy powołano zespół przedstawicieli różnych dziedzin naukowych, w tym archeologów, antropologów, paleopatologów, genetyków, geofizyków, bronioznawców, biegłych sądowych oraz specjalistów w zakresie balistyki. Zainteresowanie rzeszy specjalistów z całego świata projektem „Wittstock” było niezaprzeczalnym sukcesem Anji Grothe, Saby Eickhoff oraz Bettiny Jungklaus tworzących ekipę badawczą, zaangażowaną w prace terenowe. Cały jeden panel konferencji dotyczył bitwy pod Wittstock, w którym historycy angielscy przedstawili tło historyczne konfliktu, natomiast miejscowi specjaliści poświęcili dużo miejsca omawianiu badań archeologicznych i antropologicznych. Na szczególną uwagę zasługiwał referat Giseli Grupe na temat możliwości wykorzystania analizy izotopów strontu i tlenu zawartych w zębach poległych w bitwie do określenia, gdzie wychowywali się oni w dzieciństwie, a co za tym idzie – skąd prawdopodobnie pochodzili. Konferencja nie dotyczyła jednak wyłącznie zagadnień związanych z wojną trzydziestoletnią. Olbrzymi sukces, jaki przyniósł interdyscyplinarny charakter projektu „Wittstock”, stał się impulsem do zorganizowania omawianego sympozjum, w którym udział wzięli badacze miejsc konfliktów z okresu od młodszej epoki kamienia do XIX w. Prelegenci pochodzili z Niemiec, Austrii Wielkiej Brytani, Irlandii, Holandii, Włoch, Japonii, Szwecji, Ukrainy, Estonii Szwajcarii i Polski. Nie sposób streścić wszystkich referatów, a przytaczanie w tym miejscu listy tytułów

Ryc. 1. Plakat międzynarodowej konferencji organizowanej przez Archäologischen Landesmuseum Brandenburg.

Fig. 1. Poster of international conference organised by Archäologischen Landesmuseum Brandenburg.

wystąpien znużyłoby jedynie czytelników¹. Z dyskusji podczas obrad jasno wynika, że w archeologii miejsc konfliktów wypracowano już określone, uniwersalne metody badawcze charakterystyczne dla tej dziedziny wiedzy. Wszystkie one prowadzą do poznania mentalności, psychiki, stopnia wykształcenia, pochodzenia, kondycji fizycznej a nawet odtworzenia całego *curriculum vitae* dawnych wojowników. Szczególną rolę w tych badaniach odgrywa antropologia fizyczna. Nieodzowne w przypadku potrzeby weryfikacji źródeł historycznych dotyczących konfliktu, poznania dawnej strategii, pozycji oraz ruchów wojsk jest wykonanie na polu bitwy prospekcji powierzchniowej przy użyciu wykrywaczy metali, tachimetru oraz GPS. W ten sposób możliwe jest

stworzenie dokładnej planigrafii wszystkich źródeł archeologicznych. Metody rozwijane od dawna w Polsce nie odbiegają od standardów światowych. Nasz kraj – reprezentowany był dosyć skromnie podczas obrad – jedynie przez piszącego te słowa. Brak zainteresowania ze strony polskich archeologów omawianym spotkaniem był tym bardziej dotkliwy, że zarówno podczas obrad, jak i w publikacjach Muzeum w Brandenburgu na temat archeologii pól bitewnych, podkreślany jest olbrzymi wkład archeologów polskich w tę dziedzinę nauki oraz pionierski charakter badań miejsc konfliktów na terenie Polski.

dr Lech Marek

Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego

¹ Szczegółowe informacje można znaleźć na stronie internetowej: <http://www.1636.de/tagungen/tagung-%C2%BBschlachtfeld-und-massengrab%C2%AB/>

III Spotkanie Bronioznawcze, Łódź, 2-3 grudnia 2011 r.

Ryc. 1. Plakat towarzyszący konferencji „Ars et Arma. III Spotkanie Bronioznawcze”. Oprac. P. Kucypera.

Fig. 1. Poster of conference „Ars et Arma. III Spotkanie Bronioznawcze”. Elaborated by P. Kucypera.

W dniach 2-3 grudnia 2011 r. z inicjatywy Katedry Bronioznawstwa i Kultury Materialnej Średniowiecza Uniwersytetu Łódzkiego i Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu we współpracy z Fundacją Uniwersytetu Łódzkiego i Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich O/Łódź odbyła się w Łodzi kolejna, trzecia już, konferencja z cyklu „Spotkania Bronioznawcze”. Cykl ten zainaugurowany w 2008 r. w Toruniu z każdym kolejnym spotkaniem zyskuje coraz większe uznanie środowiska naukowego, co owocuje stale rosnącą liczbą referentów reprezentujących też coraz liczniej ośrodki zagraniczne (na I Spotkaniu wygłoszono 11 referatów, na II Spotkaniu już 22 referaty, w tym 3 zagraniczne – por. Michalak 2009; Strzyż 2010). W programie III Spotkania zatytułowanego „Ars et arma” znalazło się aż 36 referatów (w tym 5 zagranicznych)¹ poświęconych głównie przedstawieniom broni w ikonografii oraz w mniejszym stopniu zdobieniom, wizerunkom i znakom na broni. Zakres chronologiczny prezentowanych wystąpień obejmował okres od epoki brzoźy aż po czasy współczesne, przy czym z racji profilu AMM poprzestaniemy na prezentacji wystąpień poświęconych okresowi średniowiecza. Dział ten był najliczniejszy – aż 21 prezentacji dotyczyło zagadnień związanych z tym odcinkiem dziejów oręża. Niestety, trzy z nich nie doszły do skutku z powodu absencji autorów (mgr Leszek Gardela, Department of Archaeology University of Aberdeen – *Broń w kobiecych dłoniach. Uzbrojone kobiety w świecie wikingów*; dr Tadeusz Grabarczyk, Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego – *Uzbrojone zaciężnej jazdy w świetle wykazu strat z lat wojny*

¹ Cztery referaty ze względu na absencję autorów nie zostały przedstawione.

trzynastoletniej; mgr Renata Wiloch-Kozłowska, Gdańsk – *Dbałość o estetykę elementów uzbrojenia na przykładzie głowicy miecza z badań archeologicznych w Gdańsku przy ul. Grodzkiej*).

Konferencję otworzył wykład prof. dr. hab. Wojciecha Iwańczaka (Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach) zatytułowany *Kulturowe aspekty broni średniowiecznej w refleksji Andrzeja Nadolskiego*. Po nim nastąpił dział „pradziejowy” złożony z ośmiu wystąpień. Część poświęconą średniowieczu rozpoczął mgr Artūrs Tomsons (National History Museum of Latvia) referatem *Symbolism of the Early Medieval Swords from the Territory of Latvia in 11-13th Centuries: New Possibilities of Interpretations*, w którym omówił znaleziska mieczy i elementów pochew mieczowych z terenu Łotwy. Również mieczy, a konkretnie znaków czytelnych na głowniach, dotyczyło wystąpienie dr. Andrzeja Janowskiego (Instytut Archeologii i Etnologii PAN O/Szczecin), mgr. Tomasza Kurasińskiego (Instytut Archeologii i Etnologii PAN O/Łódź) i mgr. Piotra Pudło (Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego) zatytułowane *Znak, symbol czy litera? O sygnaturze Ω na głowniach mieczy wczesnośredniowiecznych*. Autorzy wskazali w nim na dotychczasowe próby identyfikacji i interpretacji znaku tzw. omegi, w kontekście znalezisk europejskich. Fakt występowania omawianych znaków w szerokich ramach czasowych, w różnych konfiguracjach z innymi znakami i napisami na głowniach mieczy różnych typów, skłonił badaczy do zanegowania poglądu o ich utylitarnym znaczeniu (znakowanie wyrobu przez wytwórcę) i wysunięcia hipotezy o ich znaczeniu symbolicznym, jako swego rodzaju inwokacji graficznej. Pośrednio z tematyką tą związany był także referat, który wygłosili dr inż. Jiří Hošek (Institute of Archaeology of the ASCR, Praha) i mgr Paweł Kucypera (Instytut Archeologii UMK w Toruniu). Tekst ten, zatytułowany *Dziwiera a broń wczesnośredniowieczna – między estetyką a funkcjonalnością*, poświęcony został sposobom wykonywania głowni mieczowych, które przez zgrzewanie ze sobą warstw metalu o różnych właściwościach pozwalały uzyskać broń o lepszych parametrach użytkowych. Odpowiednie polerowanie pozwalało na uczytelnienie wzoru utworzonego przez te warstwy, co mogło dodatkowo zwiększać także walory estetyczne oręża.

Kolejni referenci skupiali się głównie na problematyce uzbrojenia w ikonografii, rzadziej wykorzystując źródła archeologiczne. Dr Olgierd Ławrynowicz (Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego) w referacie *Ikonografia uzbrojenia u Słowian Zachodnich we wczesnym średniowieczu – kilka uwag o wzorcach kulturowych* rozważał, czy pochodzące z ziem słowiańskich przedstawienia ikonograficzne wyobrazają miejscową rzeczywistość, czy też były importowane. Biorąc za podstawę tzw. zespół Kodeksu wyszehradzkiego, autor doszedł do wniosku, że stanowi on źródło do poznania aspiracji w zakresie manifestowania majestatu przez zachodniosłowiańskich władców i raczej tylko w takim kontekście należy interpretować zawarte w nim przedstawienia uzbrojenia.

Kontrowersje wzbudził mgr Artur Sierosławski (Instytut Archeologii i Etnologii PAN O/Warszawa, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie), który w wystąpieniu zatytułowanym *Jeszcze włócznia czy już kopia? Rozważania w kontekście dzieł sztuki europejskiej* próbował wykazać wczesne użytkowanie kopii jako broni ofensywnej. Studium to oparte zostało o wyniki analizy ikonografii, a podstawę do wysunięcia wspomnianej hipotezy stanowiły czytelne w materiale ikonograficznych różnice w długości drzewca i w sposobie uchwytu broni drzewcowej. Zastrzeżenia dyskutantów wzbudził fakt, iż autor nie uwzględnił możliwości, że sposób uchwytu broni zależał od sposobu jej użycia i innego nią operowania przeciwko wojownikowi konnemu i pieszemu.

Kolejny z uczestników, mgr Piotr Kotowicz (Muzeum Historyczne w Sanoku), w referacie *Broń czy narzędzie? Źródła ikonograficzne w dyskusji nad problematyką funkcji wczesnośredniowiecznych toporów* podsumował swoje studia nad tym typem broni obuchowej, wskazując na brak możliwości określenia funkcji topora/siękiery na podstawie jego kształtu. Materiał ikonograficzny wyraźnie ukazuje, że ten sam typ broni/narzędzia mógł spełniać różne funkcje, o których w każdym przypadku decydowały okoliczności i kontekst jego przedstawienia, czego jaskrawym przykładem są wyobrażenia na tkaninie z Bayeux. Trzeba zatem liczyć się z sytuacją, w której topór zaczynał jako broń, a kończył jako narzędzie i odwrotnie.

Następne wystąpienie, autorstwa mgr. Arkadiusza Michalaka (Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze), zatytułowane zostało *W świecie średniowiecznych symboli. Wyobrażenie tarczy na fresku z kościoła pw. św. Marcina w Wichowie*. Zaprezentowane zostały w nim wyniki analizy ikonograficznej wizerunku brodatej twarzy widocznej w centrum tarczy z fresku z wichowskiego kościoła, który to wizerunek zdaniem referenta interpretować należy jako postać „dzikiego męża”, symbol sił natury wykorzystywany w sztuce i heraldyce przełomu średniowiecza i renesansu.

Problematyki tego okresu dotknął także mgr Krzysztof Czarnecki (Stowarzyszenia Miłośników Dawnej Broni i Barwy, O/Poznań) prezentując *Uzbrojenie w artystycznej wizji Stanisława Samostrzelnika na podstawie „Liber Geneseos Illustris Familiae Schidloviciae” (przed 1532)*.

Z kolei panowie mgr Marcin Glinianowicz (Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku) oraz mgr Paweł Skowroński (Muzeum Historyczne w Sanoku) w wystąpieniu *Przedstawienia zbrojnych z kościołów w Przeworsku jako źródło do poznania późnośredniowiecznego uzbrojenia w Ziemi Przemyskiej* zaprezentowali nieznaną i niewykorzystywaną wcześniej przedstawienia militariów zobrazowane w wystroju dwóch miejscowych kościołów. Interesujące, iż pomimo skrajnie peryferyjnego położenia miejscowości w granicach RP, w przedstawieniach tych nie widać jakichkolwiek wpływów uzbrojenia wschodniego, a jedynie klasyczne elementy zachodnioeuropejskie.

Kolejny z referentów, dr doc. Swiatoslaw Tersky (Politechnika Lwowska), w referacie *Broń i oporzędzenie jeździeckie na pomnikach sztuki zachodnio-ukraińskiej w XIV-XVII wieku* omówił znaleziska drobnych przedmiotów z metalu, poroża, kamienia i gliny, w ornamentyce których zawarto elementy uzbrojenia – m.in. zawieszki z przedstawieniem św. Jerzego, kamienne ikony czy gliniane figurki jeźdźców.

Kilka następnych wystąpień poświęconych zostało wiarygodności źródeł ikonograficznych. Mgr Konrad Ziółkowski (Instytut Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu) w referacie *Ikonografia w badaniach nad husycką techniką wojskową. Artystyczna wizja czy realia ówczesnego pola walki?* wskazał na ograniczenia w wykorzystaniu źródeł ikonograficznych w studiach nad dziejami uzbrojenia husyckiego. Autor uzasadnił to faktem, iż źródła, na których się opieramy, nie zostały stworzone przez husytów, nie są bezpośrednie, a zatem mogą zawierać nieścisłości czy nawet celowe przekłamania mające na celu ukazanie ich w niekorzystnym świetle.

Dr Lech Marek (Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego) w referacie *Uzbrojenie potępieńców? Ikonografia oraz znaleziska średniowiecznej broni drzewcowej o żelęzcu złożonym z ziem polskich* zrekapitulował i omówił krytycznie dotychczasową dyskusję na temat momentu pojawienia się i wykorzystania na ziemiach polskich broni drzewcowej o żelęzcu złożonym. Zaprezentował także nowe, niepublikowane znaleziska „włóczni skrzydlatej” i korseki. Jego zdaniem ludzie średniowiecza żyli w świecie średniowiecznych symboli, co miało wpływ na sposób prezentowania broni w działach artystycznych i nie możemy ich od nich oddzielić.

Podobną tematyką zajął się mgr inż. Wojciech Wasiak (Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego) w wystąpieniu *Broń o artyście, artysta o broni w „wirtualnej rzeczywistości” malowideł późnośredniowiecznych. Wstęp do usystematyzowania współczesnej recepcji wzajemnych relacji*. Jego zdaniem ikonografia o broni mówi tyle samo, co broń w ikonografii o twórcy dzieła, tym samym zastanowić się należy, na ile ludzie, którzy malowali broń, tak naprawdę ją znali i czy nie była to przypadkiem swego rodzaju „wirtualna rzeczywistość/ikonografia”.

Do wartości przedstawień w dziełach sztuki jako źródeł ikonograficznych do dziejów oręża odnieśli się także mgr Arkadiusz Przybyłok (Instytut Archeologii

Uniwersytetu Łódzkiego) oraz mgr Adam Sokoliński (Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego). Pierwszy z nich w tekście *Uzbrojenie pawężnika. Ikonografia a źródła pisane* podjął polemikę z poglądami Tadeusza Grabarczyka, uznając, że przesadnie bogate wyposażenie i uzbrojenie pawężników w ikonografii miało podkreślić elitarność tej formacji; a drugi, referując *Przedstawienie rękawic płytowych na Poliptyku Grudziądzkim*, dokonał próby stypologizowania rękawic zobrazowanych na ołtarzu i na podstawie różnic w konstrukcji podzielił je na trzy typy: 1 – rękawice o anatomicznym śródręczu i tarczowatych palcach; 2 – rękawice o pełnym śródręczu i lamelkowych palcach; 3 – rękawice o anatomicznym śródręczu i lamelkowych palcach.

Na zakończenie bloku poświęconego uzbrojeniu średniowiecznemu mgr Radosław Zdaniewicz (Muzeum w Gliwicach) omówił *Elementy uzbrojenia na kaflach z dworu renesansowego w Kozłowie, woj. Śląskie*, a mgr Błażej Muzolf (Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi), dr Piotr Kittel, (Instytut Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego) oraz mgr Krzysztof Rybka (Instytut Archeologii UMK w Toruniu) przedstawili *Znalezisko miecza z XV/XVI wieku na stanowisku Lutomiersk-Koziówki 3b, gm. Lutomiersk*.

Spotkanie zamknął liczący siedem referatów dział poświęcony uzbrojeniu okresu nowożytnego i współczesności.

Podsumowując, stwierdzić należy, iż łódzka konferencja pokazała ogromny potencjał informacyjny tkwiący jeszcze w źródłach ikonograficznych, a także że istnieją źródła, które przez bronioznawców nie zostały dotychczas spożytkowane lub do których przywiązywano mniejszą uwagę. Podkreślić należy także liczny w niej udział młodych referentów, co dobrze wróży na przyszłość badaniom dziejów uzbrojenia. Należy mieć nadzieję, że organizatorzy dotrzymają słowa i materiały z III Spotkania Bronioznawczego zostaną równie szybko i solidnie opublikowane, jak miało to miejsce w przypadku poprzednich konferencji (por. *Arma et Medium Aevum* 2009; *Cum Arma Per Aeva* 2011).

dr Andrzej Janowski

Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów
Nadbałtyckich
Szczecin

Bibliografia

Arma et Medium Aevum

2009 *Arma et Medium Aevum. Studia nad uzbrojeniem średniowiecznym*, red. P. Kucypera, P. Pudło, G. Żabiński, Toruń.

Cum Arma Per Aeva

2011 *Cum Arma Per Aeva. Uzbrojenie indywidualne na przestrzeni dziejów*, red. P. Kucypera, P. Pudło, Łódź. Michalak A.

2009 *I Toruńskie Spotkania Bronioznawcze, Toruń, 8 listopada*, AMM V, s. 245-246.

Strzyż P.

2010 *II Toruńskie Spotkania Bronioznawcze*, AMM VI, s. 263-265.

Mikulczyce 2011 – międzynarodowa konferencja poświęcona uzbrojeniu z VIII-X wieku w Europie Środkowej

Mikulczyckie spotkania organizowane przez Archeologický ústav AV ČR w Brnie zdążyły już na dobre zagościć w kalendarzu najważniejszych konferencji poświęconych problematyce wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej. W ich ramach poruszano szereg ważnych aspektów badań związanych m.in. z wytwórczością garncarską, centrami władzy, datowaniem dendrochronologicznym, studiami osadniczymi czy wczesnośredniowiecznymi kościołami. Główny punkt ciężkości położony był w nich na prezentacji wyników badań prowadzonych na terenie Mikulczyc, jednym z najważniejszych ośrodków Wielkich Moraw. Materiały z dotychczasowych obrad wydane były w ramach VII tomów serii *Internationale Tagungen in Mikulčice*.

W dniach 25-27 maja 2011 r. w Mikulczycach i Hodoninie odbyła się kolejna konferencja z cyklu wspomnianych spotkań: *Bewaffnung und Ritterausrüstung des 8. bis 10. Jahrhunderts in Mitteleuropa (Zur Form und Beigabensite von Waffen und Reiterzubehör bei den Mährischen Slawen und ihren Nachbarn)*, tym razem poświęcona tematyce uzbrojenia wczesnośredniowiecznego między VIII, a X w. w Europie Środkowej. Zgromadziła ona licznych uczestników, wśród których dominowali gospodarze. Nie zabrakło jednak gości z innych krajów: Austrii, Chorwacji, Niemiec, Polski, Rumunii, Słowacji i Węgier. Obrady otworzyli organizatorzy konferencji Pavel Kouřil i Lumír Poláček, a poprowadził je wybitny bronioznawca, prof. Erik Szameit. Tematyka wystąpień była bardzo zróżnicowana, jednak ocierająca się głównie o różne aspekty uzbrojenia wielkomorawskiego oraz sąsiednich regionów. W pierwszym dniu skupiono się na omówieniu problemów związanych z występowaniem na terenach objętych władaniem i wpływami Wielkich Moraw mieczy, toporów, ostróg i elementów rzędu końskiego. Tej pierwszej kategorii zabyt-

ków poświęcona była niemal cała przedobiednia sesja mikulczyckiego spotkania. Prym wiodli tutaj oczywiście gospodarze, prezentując najnowsze ustalenia dotyczące znalezisk mieczy na terenie Moraw i ich europejskiego kontekstu (Zdeněk Měřínský, Brno: *Schwertfunde im mitteleuropäischen Raum im Zeit- und Sozialkontext*) oraz znalezisk z pojedynczych ośrodków, jak Staré Město (L. Galuška, Brno: *About the social status of men buried with swords on the burial ground in Staré Město-“Na Valách”*) czy Mikulczyce (J. Košta, Praha: *Early medieval swords from Mikulčice in European context*), również w aspekcie technologicznym (J. Hošek i J. Košta, Praha: *Methods of manufacturing of early medieval swords on examples of finds from Mikulčice*). Podobnej tematyce poświęcone były również referaty badaczy z Torunia ukazujące też nowe, nieinwazyjne metody badań technologicznych mieczy (W. Chudziak, R. Kaźmierczak, K. Rybka: *Neue Schwertfunde im Nord- und Westpolen. Wissenschafts- und Konservierungsprobleme* oraz P. Kucypera: *Pattern-welding technique in early medieval swordmaking*). Sesję zakończyło wystąpienie L. Poláčka i P. Luňáka z Brna (*Axt als Waffe, Gerät und Symbol. Zu Axtfunden aus dem Grab- und Siedlungskontext von Mikulčice*), w którym, w kontekście funkcji, omówiony został jeden z najliczniejszych w Europie zbiór toporów średniowiecznych z Mikulczyc, pochodzących zarówno grobów, jak i terenu grodu.

W drugiej, popołudniowej sesji dominowały zagadnienia związane z ostrogami i ich garniturami, głównie w aspekcie chronologicznym. P. Kouřil z Brna przedstawił problematykę ostróg z zaczepami haczykowatymi odkrytych na terenie Moraw (*Hakensporen bei den mährischen Slawen*). Nieco szerszy kontekst miało wystąpienie T. Kinda z Frankfurtu nad Menem (*Die Reiter Großmährens. Überregionale Kontakte und chronologische Probleme im frühmittelalterlichen*

Ryc. 1. Uczestnicy międzynarodowej konferencji w Mikulczycach podczas obrad. Fot. P. Kotowicz.

Fig. 1. Conferees of international conference in Mikulczyce. Photo by P. Kotowicz.

Ryc. 2. Uczestnicy międzynarodowej konferencji w Mikulczycach podczas jednego z wykładów. Fot. P. Kotowicz.

Fig. 2. Conferees of international conference in Mikulczyce during one of the lecture. Photo by P. Kotowicz.

Europa), który szczegółowo omówił ostrogi wielkomorawskie w aspekcie kulturowo-chronologicznym, natomiast D. Staššiková-Štukovská z Nitry przedstawiła rekonstrukcje mocowania ostróg na przykładzie okazów pochodzących sprzed końca X w. (*Frühmittelalterliche Sporen im Licht der Untersuchung ausgewählter Konstruktionsdetails*). Bardziej precyzyjnym ustaleniom poświęcone były natomiast referaty A. Pankiewicz z Wrocławia (*Spurs from the oldest settlement levels of Ostrów Tumski in Wrocław. Problems of the chronology and provenience*) i Š. Ungermána z Brna (*Die Beinbekleidung der großmährischen Krieger*). Kolejne wystąpienia dotyczyły broni w grobach wielkomorawskich wojowników zarówno z terenu Moraw (P. Dresler, J. Macháček, R. Přichystalová z Brna: *Wer hat das Tor der Herren von Pohansko überwacht? Die Reiter und Krieger in den Grabungsfunden vom Burgwall Břeclav-Pohansko* oraz B. Klíma, J. Kovárník i L. Kratochvíl z Brna i Znojma: *Die kämpferischen Gräber der Reiter auf dem großmährischen Burgwall des hl. Hippolytus in Znojmo und in seinem Hinterland*), jak i Słowacji (M. Hanuliak z Nitry: *Waffen und Kriegerausrüstung in großmährischen Gräbern auf dem Gebiet der Slowakei*). Niestety, wskutek nieobecności prelegenta nie doszedł od skutku referat A. Rutkaya z Nitry dotyczący etnicznych konotacji broni na terenach naddunajskich w IX i X w. (*Zur Frage der ethnischen Bestimmung der Bewaffnung des 9. bis 10. Jhs. im Mitteldonauraum*). Obie sesje były żywo dyskutowane zarówno po obradach, jak i w rozmowach kularowych.

Drugi dzień miał zdecydowanie bardziej międzynarodowy charakter. W trakcie kilkogodzinnych obrad zaprezentowano nowe ustalenia odnośnie uzbrojenia awarskiego na terenie Węgier i Słowacji, która to tematyka dominowała w referatach J. Bemmanna z Bonn (*Zur Bewaffnung frühmittelalterlicher Reitervölker*), G. Csiky'ego z Budapesztu (*Waffen von westlicher Herkunft im Awarischen Khaganat des 8. Jahrhunderts*) i A. Csuthy'ego z Bratysławy (*Horse harness rattles of avar period*). Szczególne zainteresowania, wzbudziło wystąpienie J. Zábojníka z Nitry poświęcone próbie typologii strzemion z terenu Kaganatu Awarskiego (*Terminologisch-typologische Spezifika der Zaumzeuge und Steigbügel aus der Zeit des awarischen Khaganats*). Po przerwie rozpoczął się blok dotyczący wpływów karolińskich na uzbrojenie słowiańskie, prezentowany przede wszystkim przez badaczy chorwackich – A. Jurčević (*Funde frühkarolingischer Waffen und Reiterzubehör aus der Gründungszeit des kroatischen Fürstentums (8./9. Jahrhundert)*) oraz M. Petrincec (*Waffen und Reiterzubehör aus der zweiten Hälfte des 9. und dem 10. Jahrhundert im kroatischen Raum*) ze Splitu oraz austriackich – S. Eicherta (*Eine karolingerzeitliche Flügellanze aus dem Längsee – Überlegungen zur Bewaffnung der Karantanen*) oraz E. Nowotny (*Waffen und Reitzubehör im Gräberfeld von Thunau, Obere Holzwiase*) z Wiednia. Sesję popołudniową zainaugurowały wystąpienia badaczy z Pragi dotyczące zarówno nowych znalezisk uzbrojenia wczesnośredniowiecznych Czechów (N. Profantová: *New finds of weapons and horse harness from Middle and*

Eastern Bohemia from the strategical places/hillforts), jak też niezmiernie rzadkich znalezisk uzbrojenia ochronnego z obszaru dawnej Czechosłowacji (M. Bernart: *Early medieval helmets, armor and shields from the area of former Czechoslovakia*). Instytucji giermka we wczesnym okresie przemysłidzkim i piastowskim swój referat poświęcił D. Kalhous z Brna (*Retinue or Army? The importance of Retinue in the begging of early Premyslid and Piast „realm“*). W kilku kolejnych odczytach wyraźnie zarysowana została również problematyka studiów nad militariami wczesnośredniowiecznej Małopolski i północno-wschodnich Niemiec. Z reguły prezentowano w nich nowe, jeszcze niepublikowane materiały. Zasób źródeł i najważniejsze ustalenia chronologiczne dotyczące tych dwóch regionów zaprezentowali F. Biermann z Greifswaldu (*Bewaffnung und Kriegsführung im nordwestslawischen Raum (8.-12. Jh.)*) oraz J. Poleski z Krakowa (*Die Reiter, Waffen und Stammesburgen im frühmittelalterlichen Kleinpolen*). Uzupełnieniem tego referatu było wystąpienie trójki badaczy z Sanoka i Zielonej Góry dotyczące elementów uzbrojenia z kompleksu osadniczego w Trepczy koło Sanoka (P. N. Kotowicz, M. Glinianowicz i A. Michalak – *Elements of the weaponry from the 9th and 10th century Trepcza complex near Sanok, South-eastern Poland*). Niestety, wskutek nieobecności referenta nie zaprezentowano anonsowanego w programie referatu M. Filipčuka z Lwowa dotyczącego uzbrojenia odkrytego na grodzisku Pleśnisko w Podhorcach na Ukrainie. Ten niezwykle owocny dzień zakończyła wycieczka na grodzisko mikulczyckie oraz przebiegające w miłej atmosferze spotkanie towarzyskie.

Uczestnicy obrad mogli również zapoznać się ciekawą prezentacją posterową. K. Felipec z Zagrzebia w prezentacji *Pfeilspitzen im Körper eines Bestatteten in Lohor* przedstawił znalezisko grotów strzał tkwiących pierwotnie w ciele osobnika odkrytego podczas badań w Laborze. D. Frolíková z Pragi w posterze *Iron object – earlier “sax” from Uherské Hradiště, Otakarova ulice. Repair of one mistake* wskazała na błędy w interpretacji przedmiotu odkrytego w trakcie badań Uherského Hradišta, którego żadną miarą nie można uznać za egzemplarz saxa. Ostatnie dwie prezentacje poświęcone były problematyce oporzędzenia jeździeckiego i rzędu końskiego z grodziska Bojna na Słowacji. M. Jakubčínová z Nitry (*Reiter- und Pferdeausstattung auf Grund der Funde aus der Burgwall Bojná*) dokonała szczegółowej analizy tych zabytków, a Z. Robak z Krakowa na posterze *Neue Funde von Riemenenden aus dem grossmährischen Burgwall Bojna. Bemerkungen zur Typologie* przedstawił propozycję klasyfikacji okuć metalowych paszków mocujących ostrogi.

Ostatni dzień konferencji wypełniły referaty poświęcone z jednej strony uzbrojeniu koczowników europejskich, z drugiej natomiast rekonstrukcji poszczególnych części uzbrojenia. W pierwszym bloku tematycznym z trzech anonsowanych w programie referatów zabrakło wystąpienia V. Jotova z Warny, dotyczącego bizantyńskich (bułgarskich) mieczy i szabel odkrytych na terenie Moraw. Pozostałe dwa,

autorstwa A. Bíró z Budapesztu (*Aspects of the weapon burial rite in the tenth-century Carpathian Basin*) i I. A. Tiplica z Sibiu (*Weapons in cemeteries from 10th to 11th century in Transylvania*), odnosiły się głównie do uzbrojenia Węgrów z czasów „Zajmowania Ojczyzny”. Blok drugi rozpoczął P. Scheide z Berlina (*Die Waffen der Slawen und ihr praktischer Gebrauch – experimentalarchäologische Beobachtungen*) ogólnymi rozważaniami na temat możliwości współczesnych rekonstrukcji uzbrojenia w opraciu o zabytki archeologiczne, a temat kontynuował tercet autorów z Brna i Zlina: V. Gřešák, Martina Hřibová, P. Hlaváček i L. Galuška (*Reconstruction of Slavic riding saddle from 8-9th century*) podejmujący próbę rekonstrukcji wyglądu siodła w opraciu o rozległe analogie i znaleziska z terenu środkowej Europy. W tym kontekście sporo emocji i kontrowersji wywołało wystąpienie Petra Luňáka z Brna (*Rectangular embossed fittings – possible armor parts?*), interpretującego odkrywane pojedynczo w grobach, prostokątne, meta-

lowe płytki, o zaokrąglonych krawędziach, jako elementy pancerza.

Należy podkreślić, że poziom merytoryczny konferencji był bardzo wysoki, prezentowane referaty dobrze udokumentowane źródłowo, jednak niekiedy widać było, iż autorzy, głównie archeolodzy, nieco słabiej poruszają się w tematyce bronzoznawczej. Stąd też nie obyło się bez wystąpień, które wywołały kontrowersje i ożywioną dyskusję. Wzorem ubiegłych spotkań materiały z tej konferencji mają być wydrukowane, co byłoby niezwykle istotne dla pogłębienia naszej wiedzy odnośnie uzbrojenia środkowoeuropejskiego w VIII-X w.

mgr Piotr N. Kotowicz
Muzeum Historyczne w Sanoku

mgr Arkadiusz Michalak
Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza
w Zielonej Górze z siedzibą w Świdnicy

Profesor Tomáš Durdik (1951-2012), archeolog, kastellolog, bronzoznawca

Prof. PhDr. Tomáš Durdik, DrSc. urodził się w Pradze 24 stycznia 1951 r. i tamże zmarł 20 września 2012 r. Była to śmierć nagła i niespodziewana, na kilka dni przed podjęciem obowiązków kierownika Katedry Archeologii na Zachodnioczeskim Uniwersytecie w Pilźnie. Tomasz, prażanin z krwi i kości, był synem znanego praskiego architekta Vlastimila; architektem jest także jego młodszy brat Petr. Po śmierci Miroslava Richtera i Ladislava Hrdličky, realnych nauczycieli i mistrzów Tomasza, jego odejście w liczący się sposób zubaża i zmienia nie tylko panoramę badaczy wieków średnich naszych południowych sąsiadów, ale i obraz całej czeskiej archeologii historycznej.

Tomasz Durdik studiował (w l. 1969-1974) archeologię i historię w Uniwersytecie Karola w Pradze. Już w czasie studiów, w 1971 r., zatrudniony został w Archeologicznym ústavie AV ČR w Pradze i instytucji tej pozostał wierny do śmierci. Kandydaturę nauk (Csc.) uzyskał w 1983 r., a doktorat (duży, czyli DrSc.) w 1995 r., osiągając tym samym w wieku 44 lat kres awansów naukowych. Wolniej zyskiwał tytuły dydaktyczne: w 2002 r. docenturę, a w 2007 r. profesurę ČVUT (Czeskiej Wysokiej Uczelni Technicznej) w Pradze. Nie przerywając pracy w Akademii Nauk i na innych, bardzo licznych frontach pracy naukowej, konserwatorskiej, redakcyjnej i organizacyjnej (szczególnie w *Společnosti přátel starožitnosti* oraz w czeskich i europejskich strukturach konserwatorskich), był też wytrawnym dydaktykiem, prowadząc zajęcia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola (*Katedra dějin umeni* i *Katedra kulturologie*), w ČVUT (*Katedra dějin architektury*), zaś, jak już wspominałem, na krótko przed śmiercią został mianowany kierownikiem Katedry Archeologii *Západnočeské Univerzity*.

Nie przypadkiem zagrał ważną rolę w filmie „Największy Czech”. Człowiekiem, jeśli chodzi o gabaryty fizyczne, był bowiem prawdziwie wielkim. Był też

indywidualnością wręcz charyzmatyczną, a do tego osobowością wielką zarówno duchem, jak i umysłem. Ważną cechą jego charakteru była też bezgraniczna uczciwość w życiu naukowym i osobistym. Ta ostatnia

Ryc. 1. Tomáš Durdik i Leszek Kajzer, Castrum Bene, Písek 1998 r. Fot. archiwum L. Kajzera.

Fig. 1. Tomáš Durdik and Leszek Kajzer, Castrum Bene, Písek, 1998. Photo: archive of L. Kajzer.

Ryc. 2. Tomaš Durdik, Münzenberg, 2006 r. Fot. archiwum L. Kajzera.

Fig. 2. Tomaš Durdik, Münzenberg, 2006. Photo: archive of L. Kajzer.

Ryc. 3. Tomaš Durdik podczas 60. urodzin. Fot. archiwum L. Kajzera.

Fig. 3. Tomaš Durdik during his 60 anniversary. Photo: archive of L. Kajzer.

cecha nie zawsze zapewniała mu przyjaciół, szczególnie tych pochodzących z kręgu kiepskich uczonych i niewielkich ludzi, jakich pełno w naszym współczesnym, kulturalnym i naukowym świecie.

Do aktywności dydaktycznej i naukowej dodać jeszcze wypada wielką pasję popularyzatorską i umiejętność otaczania się ciekawymi ludźmi, co widoczne było szczególnie wyraźnie na wykopaliskach. Tomasz grał wtedy naturalną rolę prawdziwego przewodnika stada. Malownicze grupy meldowały się na prowadzonych przez niego (szczególnie w l. 70. i 80. XX w.) badaniach, głównie w ruinach czeskich zamków. Gromadzili się tam, oprócz niezbędnych robotników i laborantów, także liczni wolontariusze – młodzi ludzie wywodzący się tak z wąsko rozumianych elit urodzenia, jak i mroków marginesu społecznego. Wyrastali z nich potem znani lekarze, inżynierowie, filmowcy, architekci itp., wszyscy skutecznie zarażeni przez Tomasza prawdziwą i bezinteresowną miłością do historii, archeologii, średniowiecza, średniowiecznej architektury militarnej i bronioznawstwa. Nigdy też nie stał się badaczem wyłącznie gabinetowym i do ostatniego lata żywo działał w terenie, w którym poruszał się zresztą, mimo swych gabarytów i tuszy, z biegłością czasem niekiedy sapiącej sarenki (a może słonika?), sugerującą posiadanie jakiegoś dodatkowego zmysłu.

Do historii nauki przeszły jego wykopaliska, znaleziska i interpretacje dotyczące takich zamków, jak Týřov, Křivoklát, Vimperk czy Jindřichův Hradec. Nie miał też, co warto mocno podkreślić, żadnych tendencji do kreowania wokół siebie prawdziwego „dworu”, czyli zjawiska ocenianego niejednoznacznie, ale bez mała dość typowego dla licznych, prawdziwie wielkich uczonych. Jak napisał niedawno Jan Viniář, kwestie typu: *co by tomu Tomaš řekl...*, *Tomaš to bude vědět...*, *treba se poradit s Tomašem...*, były w środowisku czeskich badaczy czymś nie tylko powszechnym, ale i niejako zupełnie naturalnym. Wspomnieniem o Tomaszu poświęcono kilkadziesiąt pierwszych stron z numeru 3/4 periodyku „Časopis Společnosti přátel starožitnosti” z 2012 r. i z tego właśnie tomiku, z tekstami 40 autorów – przyjaciół, kolegów i współpracowników, pochodzą cytowane tu wyżej kwestie (Vinař 2012, 195).

Natomiast odczyty, wykłady, scenariusze filmów telewizyjnych, prowadzenie w czeskiej TV serii cyklów popularnonaukowych zbliżających wiedzę dotyczącą średniowiecznych Czech i ich zamków sprawiły, iż jego pracy współpracownicy przekonani są, iż *pro popularizaci a zviditelněni české středověké archeologie udělal... možná více, než dnes tolik populární archeologie parky, skanzeny či skupiny historického života*¹.

¹ Cytat pochodzi z nekrologu Tomasza przygotowanego do druku przez Vojtěcha Kašpara, któremu – a także jego współpracownikowi Sylwestrowi Chmielowcowi – serdecznie dziękuję za nadesłane materiały.

W swym bogatym w różnorakie epizody życia naukowym przeżył jedną wielką, autentyczną tragedię. Ci, którzy znali jego duży, ciemny pokój ulokowany na parterze budynku *ústavu* przy ul. Letenskéj 4, pamiętają w jakim stopniu wypełniony był on dokumentacją, papierami, rulonami z rysunkami, planami, pudłami z fotografiami, mikrofilmami itp. Wbrew uspokajającym komunikatom, Wełtawa sięgnęła jednak w sierpniu 2002 r. znacznie wyżej niż przewidywano, zalewając spory fragment praskiej Małej Strany, wraz z piwnicami i całym parterem *ústavu*, a w tym i z pokojem Tomasza. On sam był wtedy na Rodos, gorączkowo telefonując do Pragi. Prawie cały dorobek dojrzałego życia uległ wówczas zniszczeniu, a w znacznej części były to straty niepowetowane.

Dostępna mi bibliografia prac drukowanych Tomasza Durdíka, najlepiej charakteryzująca jego dokonania naukowe, liczy co najmniej 607 prac opublikowanych oraz liczne pozostające jeszcze w druku. W nekrologu złożonym do druku w „Kwartalniku Historii Kultury Materialnej” sugerowałem, że pełny jego dorobek pisarski liczyć może ok. 650 tekstów. Blisko 150 prac, a więc ok. 25%, ukazało się w językach obcych, głównie w kongresowych i w większości poza Czechami. Informuje to tak o jego pracowitości, jak i autentycznych pasjach badawczych, szerokości zainteresowań i atrakcyjności jego poglądów w nauce europejskiej.

Zdecydowanie przeważają tu studia kastellologiczne, ale też nad całą szeroko pojętą kulturą materialną czeskiego średniowiecza. Z krótkiego wyboru jego najważniejszych książek wymienić tu trzeba: *Česke hrady* (Praha 1984), *Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa* (Böhlau; Wien-Köln-Wiemar), *Encyklopedie českých hradů* (Praha 1995), *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů* (Praha 1999 i 3 dodatki z lat 2005, 2008 i 2011), *Hrady přechodného typu v Čechách* (Praha 2008) oraz liczne książki współautorskie (pisane np. z P. Bolinou czy z S. Sušickým), które doczekały się już kilku wydań.

Jako jedno z najważniejszych osiągnięć w jego działaniach wymienić można ukazujące się od 1989 r. w Pradze czasopismo *Castellologia bohémica*, wydawane w formacie A4, którego ostatni, jak dotychczas, tom ukazał się w 2010 r. (o objętości 656 stron). Wydawcami periodyku są: *Archeologický ústav AV ČR* i *Společnost přátel starožitnosti*, w kooperacji z innymi instytucjami archeologicznymi (np. z praską ARCHAIA), ale praktycznie od znalezienia środków finansowych do zapewnienia tomowi odpowiedniego poziomu merytorycznego trud działań przygotowawczych i edytorskich spoczywał na Tomaszu. Oprócz wielojęzycznych studiów i monografii zamków z całej Europy, poszczególne tomy zawierają też podrozdziały gromadzące szkice i rozprawy dotyczące: bronzoznawstwa, kultury materialnej, prace materiałowe i kronikę. Każdy zawiera też obszerny przegląd całej najnowszej

literatury europejskiej, podzielonej na: monografie i artykuły w periodykach. Nie ulega wątpliwości, że poziom merytoryczny i walory informacyjne poszczególnych tomów lokują to wydawnictwo w najwyższej europejskiej pozycji wąsko wyspecjalizowanych periodyków historycznych.

Ważnym przedmiotem jego zainteresowań i pasji była szeroko pojęta problematyka ochrony zabytków, uprawiana zarówno w artykułach, jak i wielkiej aktywności konferencyjnej i praktycznej – doradczej. Był prawdziwym „zwierzęciem kongresowym”, zabierając chętnie głos, szczególnie w dyskusjach lub polemikach i potrafiąc biegle przechodzić od czeskiego i niemieckiego do angielskiego, francuskiego i rosyjskiego. Doceniono go pod tym względem w Europie i na świecie. Był członkiem Rady Naukowej Europa Nostra, mocno eksploatowanym ekspertem ICOMOS/UNESCO i członkiem jury przyznającego nagrody Unii Europejskiej za ochronę dziedzictwa kulturowego. Sam też został za swe wybitne zasługi laureatem nagrody Europa Nostra, którą wręczyła mu 10 czerwca 2011 r. (prawie na 60. urodziny) w Amsterdamie pani komisarz UE do spraw edukacji, kultury i młodzieży Androuilly Vassiliou.

Czytelników tego czasopisma szczególnie interesować muszą bronzoznawcze pasje Tomasza. Stanowiły one składnik szerszej zarysowanego zainteresowania (i wiedzy) na temat kultury materialnej średniowiecza i czasów nowożytnych. Pisał więc o grotach bełtów, kaflach, dzwonek, uzbrojeniu, tłokach pieczętnych oraz innych kategoriach zabytków kultury materialnej. Podczas badań zamku Křivoklát odkrył też bardzo interesującą kolekcję artefaktów stanowiących kompletne wyposażenie domu ministeriałów, spalonego o godzinie i w dniu odnotowanych przez kronikarza. Równocześnie nie miał natury kolekcjonera i nie pasjonował się przechowywaniem czy posiadaniem militariów, choć w domu miał kilka interesujących okazów. Znając europejskie wojny i uzbrojenie, szczególnie interesowały go militaria czeskie z okresu pomiędzy późnym średniowieczem a wojną trzydziestoletnią. Chętnie publikował też okazy odkrywane w trakcie badań terenowych, ale i stare kolekcje przechowywane w muzeach². Z biegiem czasu pisał na te tematy coraz mniej, bardziej zaangażowany w europejskie problemy archeologiczno-konserwatorskie i zagadnienia ochrony i adaptacji zamkowych ruin.

Jak każda osoba takiego formatu, musiał mieć nie tylko oponentów, ale i wrogów. Nie zatrzymywał się jednak nad tymi pierwszymi, starając raczej przekonać ich do własnych racji. Drugich najczęściej zbywał po prostu wszystko mówiącym machnięciem ręki. Na typowe pseudonaukowe pieniacstwo nie miał nigdy czasu i ochoty, choć na brzmienie niektórych nazwisk potrafił głośno prychnąć. Może najlepiej scharakteryzowała charakter Tomasza jego wieloletnia współpracownica Daniela Houšková, tytułując swój tekst, we

² Podać tu można krótki wybór bronzoznawczych publikacji, według bibliografii zestawionej przez V. Kašpara z firmy ARCHAIA – Praha i innych przyjaciół: T. Durdík (1972a; 1972b; 1973; 1976; 1982; 1983; 1986; 1988; 1989a; 1989b; 1990a; 1990b; 1995; 1996; 2008; 2011); T. Durdík, V. Brych (1984); T. Durdík, M. Pertl (1984; 1988; 1996); T. Durdík, J. Valentová (1996); T. Durdík, V. Kašpar (2000).

wspomnianym już tomie, słowami *Obr byl v jádře dobry...* (Houskova 2012, 151). Można go było też zapamiętać jako profesjonalnego teoretyka i zbieracza – filatelistę, modelarza – pasjonata, miłośnika smażonej wątróbki z cebulką, od kontaktu z którą izolowała go własna żona, ale i chwalcę czeskich piw, szczególnie takiego *rezaneho*, czyli mieszanego jasnego z ciemnym.

Będąc zimą 1977/78 r. oddelegowany przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN na stypendium do ówczesnej Czechosłowacji, w Pradze spotkałem się z Tomaszem po raz pierwszy. Pracował jeszcze głównie w magazynach na *hradzie*, gdzie przegadałiśmy wiele godzin na tematy archeologiczne, ale nie tylko, bo i atmosfera tamtej zimy nie była spokojna. Dziś problematyka „Karty 77” jest już tylko głęboko historycznym epizodem, choć może jeszcze pamięta-

nym przez kulturalniejszych i starszych Europejczyków. Wtedy nawiązała się między nami nić przyjaźni. Był też przyjacielem wielu Polaków; bywał często, jak na swe skromne czasowe możliwości w Polsce, współpracując z badaczami zajmującymi się średniowieczem od Wrocławia i Łodzi do Torunia, Gdańska i Olsztyna. O tych epizodach pisałem już w cytowanym tu tomie (Kajzer 2012, 161-168³).

Śmierć Tomasza Durdika jest wielką stratą nie tylko dla czeskiej nauki, dla europejskiej archeologii oraz myśli i praktyki konserwatorskiej. Zabrała mi przyjaciela. Był wielki i takim pozostanie w mojej pamięci.

Prof. dr hab. Leszek Kajzer

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Bibliografia

Durdík T.

- 1972a *K problematice středověkých šipek v Československu*, Zpravodaj Klubu vojenské historie 2/72, s. 4-6.
- 1972b *K problematice středověkých šipek v Československu*, Zpravodaj Klubu vojenské historie 3/72, s. 5-9.
- 1973 *Kostěná obložení sochy kuše v českých a moravských nálezech*, Archeologické Rozhledy XXV, s. 334-345.
- 1976 *Nálezy z hradu Týřova I. Katalog starších sbírek*, Zprávy ČSSA XVIII, s. 3-6.
- 1982 *Nálezy z hradu Týřova II. Katalog starších sbírek*, Zprávy ČSSA 24. s. 1-34.
- 1983 *Středověké zbraně. Sbírkový okresního muzea v Chrudimi*, Chrudim.
- 1986 *Několik poznámek ke středověkým militáriím ze sbírek Okresního muzea v Havlíčkově Brodě*, Zpravodaj KMVČ v Hradci Králové, Společenské vědy XIII/1, s.99-103.
- 1988 *Výzkum manského domu na Křivoklátě (Předběžné sdělení)*, AH 13, s. 285-298.
- 1989a *Zbroj kroužková, zv. Svatováclavská*, [w:] Kočí J., Vondruška V., *Památky národní minulosti*, Praha, s. 38-39.
- 1989b *Železné předměty z hradu Rábi*, CB 1, s. 279-294.
- 1990a *Fragment prachovnice ze Zbečna*, Studies in postmedieval archeology 1, s. 257-260.
- 1990b *Bronzová hlavice palcátu z Plzně*, Archeologia Historica 15, s. 419-424.
- 1995 *Manský dům na Křivoklátě - „malé české Pompeje”*, Starožitnosti a užité umění 4/95, s. 8-9.
- 1996 *Bronzová hlavice palcátu z Plzně*, Starožitnosti a užité umění 3/96, s. 18, 28.
- 2008 *Das hussitische Heerwesen*, [w:] *Bereit zum Konflikt. Strategien und Medien der Konflikterzeugung und Konfliktbewältigung im europäischen Mittelalter*, Ostfildern, s. 299-311.
- 2011 *Nejstarší turecké dělostřelecké fortifikace*, Časopis Společnosti přátel starožitností 119, s. 1-33.

Durdík T., Brych V.

- 1984 *Honosně zdobený hrot střely do kuše z horní předsunuté bašty hradu Českého Šternberka*, Archeologické Rozhledy XXXVI, s. 674-676.

Durdík T., Kašpar V.

- 2000 *Forma na odlévání dělových koulí z hradu Vimperk*, CB 7, s. 293-307.

Durdík T., Pertl M.

- 1984 *Tarasnice z hradu Křivoklátu*, [w:] *Urbes medii aevi*, Praha, s. 149-155.
- 1988 *Pozdněgotická šavle ze sbírek Okresního muzea Rakovník*, AH 13, s. 613-618.
- 1996 *Meč Rudolfa, rakouského a švábského vévody*, [w:] *Pohřební výbava českého krále Rudolfa - nejstarší Habsburkové na Pražském hradě*, Praha, s. 66-73.

Durdík T., Valentová J.

- 1996 *Kolečková ostruha z hradu Šemberka*, CB 5, s. 229-230.

Houskova D.

- 2012 *Obr byl v jádře dobry... Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. (24. ledna 1951 – 20. září 2012)*, Časopis Společnosti přátel starožitností 120/3-4, s. 151-156.

Kajzer L.

- 2012 *Zpobyť Tomáša w Polsce*, Časopis Společnosti přátel starožitností 120/3-4, s. 160-168.

Vinař J.

- 2012 *Vzpomínka Tomáše Durdika*, Časopis Společnosti přátel starožitností 120/3-4, s. 195.

³ Wersja czeska w tłumaczeniu V. Kašpara.

The International Conference *Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe, Sibiu, October 4th -7th, 2012*

At the beginning of October 2012 the 5th edition of the *Militaria Mediaevalia* conference was held in Sibiu. This event was part of the series called *Interethnic Relations in Transylvania*. The first two conferences were hosted in 2005 in Sibiu and in 2007 in Alba Iulia, the latter being dedicated to the Romanian-Hungarian relations during the 9th-11th c. With a three year break the conference was reinitiated in 2010 being organized by the Government of Romania in collaboration with the University of Sibiu and one of the most important museums from Romania, Brukenthal Museum (see Kotowicz, Michalak 2011).

This edition aimed at bringing together specialists from various fields – archeologists, historians, art and military historians – who are interested in the study and research of the generous topic related to medieval military history. The conference focused on topics such as archaeologically discovered arms and armours, depiction of arms and armours in Medieval art, fortifications and defense systems, medieval military history.

This year reunited specialists from several countries from Central and Eastern Europe like Hungary, Croatia, Slovakia, Serbia, Bulgaria and Romania. The lectures had a wide variety of topics consisting of weapon analysis for example: *Carolingian swords from Croatia – new thoughts on an old topic* – Goran Bilogrivić, *Archaeological findings of the oldest firearms from Slovakia* – Daniel Antoni or *The crossbow collection*

Fig. 1. Participants photo made in the romanesque basilica from Garbova. Photo by M. Ţiplic.

Ryc. 1. Uczestnicy konferencji w ruinach romańskiej bazyliki w miejscowości Garbova. Fot. M. Ţiplic.

of Brukenthal Museum (15th century) – Anca Niţoi; depiction of weapons like: *Representations of Arms and Armor on the late Medieval Tombstones (Stećci)* – Marko Aleksic; fortification and defense system *The early medieval (10th/11th – 13th c.) fortifications of Sylvania Depression. The stage of the archeological research* – Dan Băcuc, Zsolt Csok, *Tamquam milites pylati. Warrior citizens in a Fourteenth Century Transylvanian Town* – Tudor Sălăgean; or medieval military history: *Die Verteidigung Südsiebenbürgens im 12. Jahrhundert* – Zeno Karl Pinter, *Moldavian Military Archery in the fourteenth and the fifteenth centuries. History and archaeology* – Tudor Mandache.

The conference was held in three languages English, German and French being divided in two groups: one presenting the results of researches from *Archeology and Art history* the second one focusing on *Fortifications and Military history*. The presentations and the following discussions pointed out both the particularities and similarities existing in this part of Europe. It was interesting to discover how artifacts used from example in Croatia could be also found in Hungary or Slovakia.

The visit of the History Museum's weapons exhibition presented one of the richest and biggest collections of arms and armour from Romania and the largest one from Transylvania. The field trip organized at the end of the conference pointed out once more Transylvanian multiethnicity and Sibiu's multicultural environment. The fortified churches from southern Transylvania like the ones from Miercurea Sibiului, Gârbova or Călnic revealed how elaborated defense system had these small communities. In contrast to these villages the visit to Alba Iulia (Gyulafehérvár, Carlsburg) showed the citadel, the major fortress of one the most important city during the Principality of Transylvania.

As in the previous editions the organizers tried to offer the best conditions for a meeting of international specialist that come to meet new people, new results and why not to get acquainted with a region of Europe never seen before. We hope that with each edition passing by the *Militaria Mediaevalia* conference held in Sibiu will be more known and appreciated in the scientific milieu.

dr Anca Niţoi
National Brukenthal Museum Sibiu

Bibliography

Kotowicz P. N., Michalak A.

2011 *Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe – konferencja bronioznawcza w Sibiu, Rumunia, AMM VII*, pp. 246-248.